

ЗНАЧЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОМУ РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

Проаналізовано поняття толерантності, визначено її значення у професійному становленні майбутнього психолога, розглянуто основні напрями в дослідженні проблеми толерантності.

Ключові слова: толерантність, особистісний розвиток, емпатія, прийняття, міжособистісна взаємодія.

Постановка проблеми

У сучасному світі, де на підґрунті економічних і політичних проблем має місце етнічна, расова та мовна дискримінація, дискримінація громадян із вадами здоров'я та обмеженими можливостями, питання толерантності є вкрай важливим. Толерантність розглядається як готовність до сприйняття думок, поглядів, почуттів та стилю життя інших людей, відмінних від власних, як особистісна якість, що допомагає приймати складність та неповторність особистісних проявів інших. В українському суспільстві постають завдання з виховання в підростаючого покоління громадської відповідальності, самосвідомості, духовності, культури, толерантності та взаєморозуміння. Толерантне ставлення забезпечує гуманістичне підґрунтя побудови між-особистісних стосунків, повагу до цінностей і поглядів інших та є важливою складовою для гармонійного розвитку кожної особистості й сучасного суспільства в цілому.

Метою даної статті є розкриття сутності толерантності з погляду її значення в особистісно-професійному становленні майбутнього психолога. Одним з актуальних наукових і практичних завдань є забезпечення ефективної підготовки майбутнього фахівця, зумовленої різними чинниками, важлива роль серед яких належить розвитку толерантності та інших особистісних якостей, що є складовими в системі становлення гармонійної, самоактуалізованої особистості.

Виклад основного матеріалу

Питання толерантності й інтолерантності є предметом дослідження широкого кола науковців. Про це свідчить аналіз останніх робіт, які присвячені вивченню та розв'язанню проблеми толерантності особистості і на які спираємось ми у нашому дослідженні. Вивчення особливостей толерантності розглядається у працях, присвячених з'ясуванню сутності терпимості й толерантності в суспільній свідомості та самосвідомості (В. Бойко, В. Золотухін, О. Кондаков), місцю толерантності у процесі набуття особистісної цілісності (О. Асмолова, Є. Казакова), проблемам міжетнічної толерантності (Н. Лебедев, О. Лункова, Н. Мольденгауер, О. Петрицький, Т. Стефаненко), толерантності як категорії відносин (О. Клепцова, В. Маралова), толерантності як особистісній рисі (Д. Колесова), толерантності до невизначеності (П. Лушин), комунікативної толерантності (В. Бойко), ставленню до толерантності як суспільно значущої цінності (І. Бех, Т. Болотіна, Б. Гершунський, О. Грива, О. Клепцова, І. Крутова, В. Лекторський, Р. Рієрдон, П. Степанов), розвитку толерантності в контексті педагогічної взаємодії (Ю. Тодоровцева, М. Ковальчук), толерантності як етико-психологічній проблемі в системі вищої освіти (О. Винославська) тощо.

У філософії, політології, соціології, педагогіці, етнопсихології, психології особистості та близьких до них галузях науки зустрічаються різні трактування у визначенні терміна «толерантність», але автори схожі в єдиному прагненні зрозуміти, чому люди нетерпимі, що провокує їх бути жорстокими, агресивними, виявляти неприйняття та нетерпимість стосовно інших.

Англійське слово «tolerance» походить від латинського «*tolerantia*» (терпіння). Етимологічне походження слова «толерантність» та його трактування в енциклопедичних словниках ХХ століття не відповідає сутності самого поняття на сучасному етапі суспільно-історичного розвитку. Тому термін «толерантність» використовується самостійно і прямого перекладу у нього не існує. На відміну від «терпимості» (терпіти — «не протидіяти, покірливо переносити щось важке, неприємне»), толерантність є готовністю прихильно приймати поведінку, переконання й погляди інших людей, які відрізняються від власних і навіть у тому випадку, коли ці переконання чи погляди не поділяються і не схвалюються [4, 850].

Підходи до визначення толерантності можна систематизувати за кількома критеріями:

а) залежно від наукового підходу, у межах якого розглядається термін (філософія, соціологія, психологія, медицина тощо);

б) за суб'єктом толерантного ставлення (окремого індивіда як представника групи, суспільства, або ж толерантної взаємодії);

в) за об'єктом толерантності (толерантність до несприятливих дій, до стресових умов, до інших етнічних груп та національностей тощо).

Толерантність як поняття не має давніх коренів у мові та культурі, але як феномен у своєму становленні вона пройшла довгий шлях упродовж суспільно-історичного розвитку у вигляді ідей, спрямованих на терпимість та повагу до інших. На думку істориків філософії, першою формою толерантності була віротерпимість, необхідність якої з'явилася ще у період раннього християнства. Тоді на тлі виникнення та розвитку релігійного розмаїття важливою стала проблема терпимого ставлення до представників інших релігій та культур. Така толерантність лягла в основу започаткування терпимості стосовно людей з іншими поглядами.

Гуманістами епохи Відродження було створено систему ідей і поглядів на людину як найвищу цінність, спрямовану на ствердження поваги до гідності та розуму людини, її права на земне щастя, самоповагу, вільний вияв природних людських почуттів і здібностей. Саме на цьому підґрунті у Новий час формується терпимість до відмінностей, недоліків та слабкостей інших, що є запорукою мирного співіснування (М. Монтень, Дж. Локк, Е. Кант, Й. Фіхте та ін.). Подальший розвиток цих ідей поширювався в періоди Реформації, Просвітництва тощо.

У зарубіжній та вітчизняній науковій літературі проблема толерантності отримала широке концептуальне значення. Дослідження цього питання стало підґрунтям для практичного впровадження ідей толерантності в такі сфери життя, як соціальна, політична, культурологічна, психолого-терапевтична, педагогічна та ін.

Психологи гуманістичного спрямування (А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Фром, та ін.) вважають, що толерантність є ціннісним, духовним надбанням, усвідомленим та відповідальним вибором людини, інтегративною характеристикою «зрілої» особистості з власною життєвою позицією та активністю у побудові гуманних стосунків.

Розглядаючи аспекти ефективної актуалізації особистості, К. Роджерс запровадив у практичну психологію та психотерапію гуманістично орієнтовану стратегію взаємин, що базуються на толерантності та взаємоповазі. Особливу увагу автор приділяє ціннісно-смісловому та почуттєво-емпатійному компонентам терпимості, вплив яких безпосередньо відображається на життєдіяльності та функціонуванні особистості [10]. К. Роджерс вважає, що сутність толерантності лаконічно розкривається саме через почуттєво-емпатійний компонент, який складається, на думку автора, з таких характеристик:

1) безумовне прийняття іншої людини, повага цінностей та смислів, значущих для іншого, усвідомлення та прийняття свого внутрішнього світу, своїх власних цілей, смислів, цінностей, поглядів, бажань, почуттів;

2) утримання від будь-яких оцінок, які заважають процесу емпатійного розуміння іншої людини;

3) конгруентність — бути єдиним і цілісним у своїх почуттях, їх сприйнятті та висловлюваннях про них, не мати психологічних «захисних стратегій», відкинути фальшивість у будь-яких особистісних проявах [10, 60].

Е. Фромм у своїх дослідженнях вивчав потенціал реалізації творчої, активної особистості та наголошував, що основою такої реалізації є здатність любити. Говорячи про рівність цінності кожної людини, автор пише: «Основу братської любові становлять переживання того, що всі ми — одне ціле. Людська сутність однакова для всіх людей, порівняно з нею розбіжності в таланті, розумі, знаннях несуттєві» [13, 19]. Автор вважав, що на вияв толерантного, терпимого ставлення впливають соціальні стереотипи та внутрішні психологічні установки.

Сучасні концепції толерантності базуються на гуманістичних засадах, що розкривають позитивний моральний зміст даної особистісної властивості. Цей зміст полягає в ціннісній моральній настанові на терпимість до думок, поведінки та стилю життя людей, навіть коли вони відрізняються від наших власних;

придушенні почуття неприязні, чуйності, миролюбстві, психологічній підтримці, що унеможлиблює нав'язування своїх поглядів іншим.

Науковці А. Асмолов, Г. Бардієр, С. Братченко, Є. Клєпцова, А. Реан та ін., що займаються вивченням соціально-психологічного аспекту толерантності, розглядають її як одну з головних умов для розвитку гуманізації суспільства, встановлення ефективної взаємодії та взаємовідносин. А. Асмолов, ґрунтуючись на позиціях ціннісно-смыслового підходу, в системі якого толерантність виступає як один з провідних принципів людського співіснування, як базова особистісна цінність, наголошує, що толерантність — це в першу чергу самовиховання й розвиток в собі здібності до самообмеження, ставлення до іншого з позиції рівного [1].

Такі автори, як І. Гриншпун, М. Мириманова, розглядають толерантність з погляду психофізичної стійкості до несприятливих дій та як здатність до самозбереження. В їхніх працях толерантність аналізується як терпимість індивіда до певних діянь, наприклад до стресу, до фрустрації, до невизначеності. Вона виступає показником чутливості індивіда до негативних чинників. Якщо певні дії задають шкоди психологічному або фізіологічному здоров'ю людини, то ми говоримо про низьку толерантність суб'єкта до цього впливу.

У працях Г. Солдатової толерантність визначається як інтегральна характеристика, що визначає здатність індивіда активно взаємодіяти із зовнішнім середовищем «з метою відновлення своєї нервово-психічної рівноваги, успішної адаптації, недопущення конфронтації і розвитку позитивних взаємовідносин із собою і навколишнім світом» [11, 62]. Це трактування визначає такі аспекти толерантності, як адаптаційний, аспект соціально-психологічної стійкості особистості й аспект побудови позитивної взаємодії.

Дослідники напряму, що розглядає толерантність як терпиме ставлення до представників інших груп, націй, етносів або до поведінкових відмінностей чи відмінностей у соціальних стосунках (В. Бойко, В. Бондар, О. Грива, В. Панферов та ін.), підходять до визначення толерантності як терпимості до дій інших людей. Комунікативна толерантність проявляється в тому, що індивід або не сприймає відмінностей між собою та іншими, або не відчуває негативних переживань з приводу цих відмінностей. Рівень толерантності пов'язаний з двома уміннями: подоланням негативних вражень від спілкування з партнером й униканням обставин, які викликають дані негативні реакції [3, 196].

Розглядаючи психологічну характеристику толерантності, деякі автори виділяють її як одну з найважливіших якостей, необхідних при спілкуванні між людьми, вказуючи на те, що під толерантністю проявляється здатність сприймати без агресії відмінні від власних судження, спосіб життя, характер поведінки, зовнішність і будь-які інші особливості людей через встановлення з ними відносин довіри, співпраці, взаємоповаги та психологічного комфорту.

Толерантність є необхідною умовою спілкування людей різних культур, етнічних і міжконфесійних груп. Розвиток ідей толерантності означає формування відносин відкритості, взаєморозуміння, визнання різноманітності проявів цього світу, а також здатності конструктивно вирішувати конфліктні ситуації та сприяти розв'язанню суперечностей.

Ми у своєму дослідженні розглядаємо толерантність як готовність до сприйняття думок і поглядів інших людей, відмінних від власних, як безумовне прийняття унікальності іншої людини, її права на власний стиль життя та поведінку. На відміну від соціальних норм, що встановлюють та рекомендують певні правила належної поведінки в суспільстві, толерантність закладається на «особистісному рівні» як бажання й готовність формування позитивних відносин, відкритість до сприйняття багатогранності проявів людської особистості. Толерантне ставлення є фактором гармонійного розвитку особистості та забезпечує гуманістичне підґрунтя побудови міжособистісних стосунків і світосприйняття.

Для визначення ролі та значення толерантності потрібно виокремити толерантність з низки інших понять, які також відповідають за створення продуктивних, позитивних стосунків, особливо при міжкультурній, міжособистісній комунікації. Міжкультурний аспект розуміється нами в даному випадку не тільки на рівні взаємодії різних етнічних культур, а також на рівні взаємодії двох людей з різними ціннісними установками чи когнітивними концептами.

Зміст толерантності пов'язаний з аналізом таких понять, як коректність, прийняття, емпатія. Коректність (від лат. *correctus*: виправлений, поліпшений) — цей термін розкривається в таких характеристиках,

як тактовність й учтивість. Коректність виступає зовнішньою ознакою поведінки та може бути інконгруентною щодо внутрішніх почуттів, тоді як толерантне ставлення виходить з внутрішньої потреби і позиції та щиро «транслюється» людиною. Прийняття — це певна установка світосприйняття, яка характеризується безоцінним позитивним ставленням, включенням іншого в індивідуальний простір особистості за рахунок співчутливого розуміння та співпереживання.

Термін «емпатія» (від. грец. *empathia*: співпереживання) з'явився в англійському словнику лише в 1912 р., відповідав найбільш близько поняттю «симпатія». На сучасному етапі цей термін набув більш розгорнутого значення. Емпатія — це здатність і спроможність відгукуватися на переживання інших людей; здатність людини ототожнювати власне «Я» з переживаннями і почуттями інших людей, живих істот; здатність поставити себе на місце іншої людини або тварини; здатність до співпереживання. У своїх дослідженнях Л. Петровська вказує на те, що емпатія сприяє розумінню іншої людини за допомогою відчуттів, емоцій, почуттів та виступає на першому етапі як процес «вживання» в партнера, що зумовлюється здатністю умовно поставити себе на його місце, а на другому етапі виступає як система аналізу переживань партнера та рефлексія [8, 216].

На нашу думку, толерантність як складова міжособистісної ефективної взаємодії містить у собі емпатію, рівень розвитку якої забезпечує толерантне або інтолерантне ставлення до певної ситуації чи умов. У цьому випадку емпатійність виступає системоутворювальним чинником при формуванні когнітивного компонента толерантності, коли здатність розуміти емоційний стан іншої людини за допомогою співпереживання розширює когнітивний простір і забезпечує особистісну стійкість.

У своїх наукових працях А. Реан підкреслює важливість розвинутої рефлексії у процесі спілкування. Здатність до рефлексії є важливим інструментом у побудові гармонійних взаємин та комунікативної взаємодії. Ефективний самоаналіз допомагає виявити ті особливості, які необхідні для розвитку якостей толерантності, а також виділити стереотипи соціального сприйняття й установки, усвідомити прояви власної нетерпимості [9, 461].

В систему характеристик, що сприяють поглибленню розуміння толерантності, також входять такі поняття, як: терпимість, гнучкість, лояльність, внутрішня установка та ін., що розкривають її сутність і безпосередньо впливають на рівень розвитку толерантності.

Розвиток толерантності як особистісної характеристики безпосередньо залежить від формування та спрямованості ціннісних орієнтацій особистості, від її системи позитивних соціальних установок, самоприйняття, самоконтролю, потреби в самоактуалізації та саморозвитку, прагнення до самовдосконалення. Базуючись на цих характеристиках, структура толерантності актуалізується через такі основні компоненти: когнітивний, емоційний та поведінковий.

Когнітивний компонент толерантності полягає в усвідомленні й розумінні людиною складності, багатоманітності як своєї життєвої реальності, так і життєвої реальності інших людей, розумінні можливої неповноти та суб'єктивності власних уявлень і міркувань, критичності та гнучкості мислення. Цей компонент характеризується здатністю до рефлексії та пізнання себе, системою знань про етичні та моральні норми взаємодії між людьми, усвідомленням міжетнічних та міжкультурних розбіжностей. Когнітивна складова толерантності розкривається через відкритість новому досвіду, зваженість та неспішність суджень і висновків, здатність до самоаналізу, власну обізнаність і вмотивованість щодо різноманітності принципів, способів і стратегій побудови толерантної взаємодії.

Емоційний компонент толерантності визначається динамікою емоційних переживань стосовно як себе, так і інших людей, яка характеризується емоційним комфортом, доброзичливістю, емоційною гнучкістю, психологічною стійкістю, здатністю до емпатії. Важливою складовою емоційного боку прояву толерантності є вияв емоційної оцінки, яка ґрунтується на повазі та співчутті й реалізується через емоційне ставлення до людей, чужих думок, поведінки, почуттів.

Поведінковий компонент толерантності проявляється у втіленні відповідних знань, умінь і дій у конкретних життєвих ситуаціях. Основою реалізації даного компонента є толерантна поведінка в усій різноманітності її проявів та характеристик, що розкривається в загальній поведінковій спрямованості. Практичне оволодіння навичками толерантного ставлення формується на засадах етичного, доброзич-

ливого поводження з людьми, конкретного вияву толерантного реагування, стратегії уникнення та подолання конфліктних ситуацій, паритетному діалозі, вчинках, що спрямовані на встановлення ефективної взаємодії та взаєморозуміння тощо. Поведінковий компонент безпосередньо пов'язаний з рівнем сформованості попередніх компонентів.

Більш широке розуміння структури толерантності у взаємодії її компонентів у своїх працях розкриває О. Тодорцева. Автор розглядає феномен толерантності як ставлення, що функціонує на підставі відповідних знань, мотивів і способів дій та представляє собою систему концептуально-ціннісного, особистісно-мотиваційного та діяльнісно-поведінкового компонентів. На думку Тодорцевої, концептуально-ціннісний компонент толерантності виявляється через систему таких принципів: пріоритет гуманістичних цінностей; ідея духовної свободи людини; визнання самотності й унікальності кожної людини; віра в невичерпні можливості й здібності особистості; повага до людської гідності; відкритість до сприйняття людських цінностей; орієнтація на діалектичний зв'язок розвитку й саморозвитку особистості; терпимість до думок та поведінки інших людей; зорієнтованість на партнерство і співробітництво. Особистісно-мотиваційний компонент толерантності виявляється через характер його емоційного ставлення до учасників взаємодії, а саме: доброзичливість, ввічливість, щирість, лояльність, стриманість, милосердя, емпатійність, справедливість, терпимість. Діяльнісно-поведінковий компонент толерантності виявляється через систему способів щодо організації, контролю й оцінювання якості взаємодії учасників: сприймання особистості партнера таким, який він є; прийняття та розуміння індивідуальності іншої людини; надання недоторканого права особистісної думки; оцінювання особистості згідно з Я-концепцією; вміння приховувати або згладжувати негативні почуття; вміння вибачати іншому помилки чи ненавмисно спричинені неприємності; терпиме ставлення до професійного дискомфорту; вміння володіти собою й іти на компроміс; уміння безконфліктно вирішувати проблемні ситуації [12].

Толерантність у своєму розвитку та формуванні розглядається на трьох рівнях: високому, середньому та низькому.

Високий рівень сформованості толерантності характеризується різнобічними, повними, міцними, глибоко усвідомленими знаннями про сутність поняття «толерантність», готовністю до діалогу, співробітництва та позитивної взаємодії з представниками різних культур і вікових груп при збереженні власної ідентичності; стійким ціннісним ставленням до себе, інших, Батьківщини, людства, природи; доброзичливим ставленням до людей, готовністю за потреби прийти на допомогу іншим.

Середній рівень сформованості толерантності характеризується тим, що знання про толерантність досить повні, але глибоко не усвідомлені; присутнє чітке уявлення про важливість толерантності в суспільстві, проте не завжди вираженою є готовність до діалогу, співробітництва та позитивної взаємодії; ціннісне ставлення до себе, інших, Батьківщини, людства, природи сформоване частково. Як правило, люди з середнім рівнем сформованості толерантності доброзичливі, уважні до інших, готові їм допомагати у випадку нагальної необхідності. Дбають про батьків; допомагають хворим та нужденним у випадку, коли їх про це просять (за умови, якщо допомога не вимагає великих зусиль); ретельно виконують разові доручення, проте потребують постійного нагадування, коли справи вимагають довготривалості в часі.

Низький рівень сформованості толерантності характеризується поверховими знаннями про сутність толерантності або їх повною відсутністю; небажанням взаємодіяти, пасивністю, недостатньою вихованістю якостей, що притаманні толерантній особистості, небажанням розширити й поглибити наявні знання; такі люди вирізняються хибним уявленням про свою виключність, прагненням переносити відповідальність на оточення близьких; не виявляють власної ініціативи щодо прояву активності у громадському житті; ціннісне ставлення до інших, людства, Батьківщини, природи не сформоване [11].

На підставі аналізу теоретичних джерел ми вважаємо, що, згідно з сучасною ситуацією в світі, ціннісною категорією, яка регулює стосунки між людьми, слід вважати толерантність як особистісну властивість, яка в сучасному соціокультурному просторі пом'якшує численні суперечності і розбіжності та є одним із факторів можливих шляхів подолання різних форм агресивності, конфліктності, напруження та екстремізму. Необхідність побудови толерантного середовища й атмосфери соціальної довіри в освітньому просторі є одним з головних завдань загальноосвітніх та вищих навчальних закладів.

Під час професійного навчання у молоді відбувається перебудова ціннісних і мотиваційних орієнтацій, інтенсивне формування спеціальних здібностей, умінь та навичок, становлення й корекція характеру, вдосконалення інтелектуальної, емоційної та поведінкової сфер, активний розвиток морально-етичних почуттів, розширюється коло інтересів, вдосконалюється система оволодіння соціальними ролями. Разом з підвищенням інтересу до власної особистості у студентів розвивається рефлексія, відповідальність, формується особистісна та життєва позиція. Зріла молода людина прагне не лише відстоювати власну думку, а й починає оволодівати вміннями сприймати інших людей та ставитися до їхніх поглядів, прагнень і життєвого вибору з повагою. Ці зміни, прямо чи опосередковано, позначаються на розвитку толерантності як особистісно-професійної якості майбутнього психолога.

Формування світоглядної позиції толерантності серед студентської молоді — це основа фундаментальної програми сьогодення та майбутнього, оскільки сучасна трансформація системи освіти одним з питань виділяє мобільність фахівця, що включає необхідність мати високий інтелектуально-культурний рівень розвитку особистості, вміння пристосовуватися до змін, прагнення пізнавати та сприймати нове. Виховання у душі толерантності має бути спрямованим на протидію впливам, які викликають почуття страху й відчуження стосовно інших, і сприяти розвитку у молоді навичок емоційної відкритості, чуйності, формуванню критичного незалежного мислення, заснованого на повазі до моральних і гуманістичних цінностей. За таких умов толерантність виступає важливою якістю саме для формування та розвитку її у студентському середовищі.

Під розвитком толерантності ми розуміємо процес формування толерантних і комунікативних установок, когнітивних і поведінкових стратегій гуманістичної спрямованості, характерологічних рис, ціннісно орієнтаційних особистісних утворень тощо. У взаємодії зі структурними складовими особистості така стратегія дає змогу віднайти шляхи до гармонійного розвитку толерантної особистості, здатної як майбутній фахівець у галузі психології допомагати іншим людям, вибудовувати ефективні взаємостосунки, розширювати межі світосприйняття й розуміння, працювати над особистісними аспектами самоактуалізації та саморозвитку.

Більшість дослідників в галузі психологічного консультування та психотерапії визначають, що поряд з методичним інструментарієм, одними з головних чинників результативності роботи є гармонійність стосунків консультанта і клієнта й особистість самого консультанта. Ефективність роботи психолога залежить від його особистісних якостей, професійних знань і спеціальних навичок. Специфіка даної професії передбачає безпосереднє спілкування з людьми, надання їм ефективної допомоги, незалежно від неспівпадіння у розумінні та баченні ціннісних орієнтацій, поглядів, думок, особливостей поведінки тощо. Якості, що потрібні для продуктивної роботи психолога, не є вродженими, а розвиваються впродовж життя та у процесі професійного становлення.

Відомі психологи (Р. Мей, Р. Кочюнас, В. Меновщиків, Р. Немов та ін.) серед особистісних властивостей психолога виділяють: уміння співпереживати та співчувати, пластичність (гнучкість у поєднанні з динамічністю), щирість, відкритість, лояльність, уміння нести особистісну відповідальність та ін. Одне з важливих місць у цій системі якостей займає толерантність. Особистісна толерантність вбачає в собі такі прояви, як: терпіння, доброзичливість, довіра, повага, вміння володіти своїми емоціями тощо [5, 36].

Толерантність як характеристика психологічної та соціальної стійкості є важливою для фахової реалізації психолога, коли у майбутній професійній діяльності йому знадобляться відповідні навички для розвитку діалогу і вирішення конфліктів, потрібно буде творчо підходити до розв'язування завдань, приймати неповторність особистості кожної людини.

Толерантність є необхідною умовою спілкування людей різних культур, етнічних і міжконфесійних груп. Запровадження ідеї толерантності означає підтримання відносин відкритості, поваги до культурних і расових відмінностей, розвиток здібності розпізнавати несправедливість і вживати заходів до її подолання, здатність конструктивно вирішувати розбіжності та розв'язувати суперечності. Прояв особистісної толерантності сприяє взаєморозумінню, взаємоповазі, терпимості та побудові стосунків дружби і співробітництва незалежно від расової чи релігійної приналежності людини.

Розвиток толерантного підходу в соціальних стосунках дає змогу ефективно впливати на громад-

ське, політичне та економічне життя. Якщо з ціннісно-етичної точки зору толерантність є мірою терпимості, рівності та справедливості, то з регулятивної точки зору вона спрямована на впорядкування суспільних відносин. Бути толерантним — це не означає погоджуватись з аморальністю та бути індиферентним і байдужим. Це активна внутрішня позиція, до якої людина приходять свідомо, спираючись на власні переконання, досвід та почуття.

Зазвичай, коли говорять про толерантність, то використовують цей термін стосовно глобальних речей: міжнародних відносин, міжнаціональних конфліктів. Проте толерантність необхідна у стосунках між дітьми та батьками, вчителями й учнями, у міжособистісному спілкуванні, коли людям не вистачає терпіння, щоб вислухати та зрозуміти один одного, прийняти людей з їх унікальністю, усвідомити право кожного з нас на власне світосприйняття та бачення. Визнання за іншими права бути «інакшими», терпимість до їхніх думок, способу життя вимагає емпатійності та любові.

Толерантності належить важлива роль серед соціально-психологічних чинників забезпечення ефективності фахової підготовки майбутнього психолога. Даний феномен визначає здатність особистості продуктивно взаємодіяти із зовнішнім середовищем у проблемних і кризових ситуаціях і формувати позитивні взаємини з довколишніми. Основними характеристиками психолога як професіонала є безумовне прийняття іншої людини, повага до її цінностей, безоцінне ставлення та прагнення до взаєморозуміння.

Розвиток толерантності як особистісної властивості психолога сприяє особистісно-професійному зростанню фахівця, подоланню стресів у майбутній діяльності, розширює уявлення про ефективність міжособистісної взаємодії та спілкування, є важливою складовою гармонізації особистості.

Висновки

У сучасному світі, де на підґрунті економічних та політичних негараздів має місце етнічна й мовна дискримінація, дискримінація громадян з вадами здоров'я та обмеженими можливостями, метою освіти повинна стати педагогічна фасилітація переходу від знань та розуміння до активної діяльності: від фактичного розуміння рівності культур до діяльності, спрямованої на вирішення існуючих культурних конфліктів, мінімізацію етнічної дискримінації.

Питання толерантності залишається актуальним для осмислення як у філософії, так і в різних галузях психології. Зазвичай цей термін застосовується для визначення ненасильницької терпимої поведінки, проте розвиток сучасного суспільства вимагає погляду на проблему толерантності в більш широкому аспекті як складової гармонізації суспільства, побудови позитивних взаємин з навколишнім світом, розвитку взаємоповаги та взаєморозуміння.

У своєму дослідженні ми розглядаємо толерантність як готовність до сприйняття думок, поглядів, почуттів та стилю життя інших людей, відмінних від власних. Виступаючи складовою зрілої гармонійної особистості, вона виступає одним з важелів, що підтримують психічну рівновагу людини. До механізмів, які забезпечують розвиток толерантності належать: розвинена рефлексія, емпатія, гнучкість, здатність бачити альтернативи, прагнення до особистісного змінювання та зростання, тенденція досліджувати й ефективно використовувати свої внутрішні ресурси тощо.

Нині перспективними напрямками подальших досліджень ми вважаємо такі, що обґрунтовують пошук шляхів розвитку толерантності. Цікавим, на нашу думку, є підхід до розуміння толерантності як поєднання прояву світоглядного феномену та гармонічної системи особистісних якостей. У зв'язку з цим особливого значення набуває актуалізація суті таких понять, як гуманістичний світогляд, особистісне зростання та толерантність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асмолов А.Г. Толерантность: различные парадигмы анализа / А.Г. Асмолов // Толерантность в общественном сознании России. — М. : Смысл, 1998. — 23 с.
2. Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком / А.А. Бодалев. — М. : Изд-во МГУ, 1982. — 199 с.
3. Бойко В.В. Социально-психологический климат коллектива и личность / В.В. Бойко, А.Г. Ковалев, В.Н. Панферов. — М. : Мысль, 1983. — 196 с.

4. Большой энциклопедический словарь. — М. : АСТ; Астрель, 2008. — 850 с.
5. Васьківська С.В. Основи психологічного консультування: навч. посіб. / С.В. Васьківська. — К. : Четверта хвиля, 2004. — 36 с.
6. Введение в профессию «психолог»: учеб. пособие / под ред. И.Б. Гриншпуна. — М. : Изд-во Московского психолого-социального ин-та, 2002. — 464 с.
7. Иванова Н.Л. Идентичность и толерантность: соотношение этнических и профессиональных стереотипов / Н.Л. Иванова // Вопросы психологии. — 2004. — С. 54–63.
8. Петровская Л.А. Компетентность в общении: социально-психологический тренинг / Л.А. Петровская. — М. : Изд-во МГУ, 1989. — 216 с.
9. Реан А.А. Социальная педагогическая психология / А.А. Реан, Я.Л. Коломинский. — СПб. : Питер, 1999. — 461 с.
10. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К.Р. Роджерс; пер с англ. М. Исениной; под. общ. ред. Е.И. Исениной. — М. : Прогресс, 1994. — 480 с.
11. Солдатова Г.У. Практическая психология толерантности, или как сделать так, чтобы зазвучали лучшие струны человеческой души / Г.У. Солдатова // Век толерантности : науч.-публицист. вестник. — М. : МГУ. — 2003. — Вып. 6. — С. 60–68.
12. Тодорцева Ю.В. Багатогранність феномена «толерантності» у теорії сучасного наукового знання / Ю.В. Тодорцева // Науковий вісник Південноукраїнського педагогічного ун-ту ім. К.Д. Ушинського: зб. наук. праць. — Одеса, 2004. — Вип. 1–2. — С. 50–56.
13. Фромм Э. Искусство любить / Э. Фромм / пер с англ.; под ред. Д.А. Леонтьева. — СПб. : Азбука, 2002. — 119 с.
14. Cambridge Advanced Learner's Dictionary. — Cambridge University Press, 2009. — 1852 p.

Кравченко И.А.

ЗНАЧЕНИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ В ЛИЧНОСТНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ РАЗВИТИИ БУДУЩЕГО ПСИХОЛОГА

В статье осуществлен анализ понятия толерантности, определено ее значение в профессиональном становлении будущего психолога, рассмотрены основные направления в исследовании проблемы толерантности.

Ключевые слова: толерантность, личностное развитие, эмпатия, принятие, межличностное взаимодействие.

Kravchenko I.A.

THE MEANING OF TOLERANCE IN PERSONALITY AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT A FUTURE PSYCHOLOGIST

The Analysis of essence of Tolerance is done in the article, her value are certain in professional becoming of a future psychologist, basic directions are considered in research of problem of Tolerance.

Key words: tolerance, personality development, empathia, assumption, Interpersonality cooperation.